

Ukraine of the provisions of Article 92 and Clause 6 of Section X "Transitional Provisions" of the Land Code of Ukraine (case on the official interpretation of the term "legislation"). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v005p710-05> [in Ukrainian].

23. Andryts, M.R. (2019). Verkhovenstvo prava v rishenniakh Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy: yurydychni aspekty realizatsii. [The rule of law in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine: legal aspects of implementation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu (Seriiia «Iurydsprudentsiia»)*. №41. T.1. 4–8. Retrieved from: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.41-1.1> [in Ukrainian].

24. Holovaty, S.P. (2006). Ukrainskyi dosvid. Verkhovenstvo prava. [Rule of law]. Monohrafiia u 3 knyhakh. Knyha 3. 1277–1747. [in Ukrainian].

25. Holovaty, S.P. (2008). Verkhovenstvo prava: Ideia. Doktryna. Pryntsyp. [Rule of Law: Idea. Doctrine. Principle]. *Avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01*. 44. [in Ukrainian].

26. Yurovska, V. V. (2017). Pryntsyp verkhovenstva prava (pravovladdia) yak osnova novoi doktryny administratyvnoho prava. [The principle of the rule of law (rule of law) as the basis of a new doctrine of administrative law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. №43. Ch.3. 167–173. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.06.2025

УДК 342.53

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-27-31

**Мартінова Анна Миколаївна,**

викладач кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління

Донецького державного університету внутрішніх справ

Annboyko31@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8185-4213

## ПАРЛАМЕНТАРИЗМ ЯК ДОКТРИНА: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

У статті досліджено парламентаризм як фундаментальну політико-правову доктрину, що відіграє ключову роль у формуванні демократичної державності.

Автор аналізує еволюцію ідеї парламентаризму як ключового елементу демократичного правління, підкреслюючи його значення для забезпечення верховенства права, стримувань і противаг у державній владі, а також політичної відповідальності уряду перед суспільством.

Проаналізовано історичні витоки та основні моделі парламентаризму, що склалися у світовій практиці, а також охарактеризовано етапи становлення і розвитку українського парламентаризму в умовах незалежності.

Зосереджено увагу на різних моделях парламентаризму, що склалися у країнах з розвиненими демократичними традиціями, зокрема у Великій Британії, Німеччині, Франції, Скандинавських країнах.

Окрема увага приділена українському досвіду парламентаризму, включаючи історичні витоки, період радянського панування та особливості становлення парламентської системи після проголошення незалежності. Розглядаються як нормативно-правові засади діяльності Верховної Ради України, так і проблеми, що перешкоджають ефективній реалізації парламентських функцій у сучасних умовах, зокрема — політична фрагментація, брак прозорості, вплив олігархічних груп і криза довіри з боку суспільства.

**Ключові слова:** парламентаризм, верховенство права, правова доктрина, зарубіжний досвід, національна практика.

### **Martynova A. PARLIAMENTARISM AS A DOCTRINE: WORLD AND UKRAINIAN EXPERIENCE**

The article examines parliamentarism as a fundamental political and legal doctrine that plays a key role in the formation of democratic statehood.

The author analyzes the evolution of the idea of parliamentarism as a key element of democratic government, emphasizing its importance for ensuring the rule of law, checks and balances in state power, as well as the political responsibility of the government to society.

The historical origins and main models of parliamentarism that have developed in world practice are analyzed, and the stages of the formation and development of Ukrainian parliamentarism in the conditions of independence are characterized.

Attention is focused on various models of parliamentarism that have developed in countries with developed democratic traditions, in particular in Great Britain, Germany, France, and the Scandinavian countries.

Special attention is paid to the Ukrainian experience of parliamentarism, including its historical origins, the period of Soviet rule, and the peculiarities of the formation of the parliamentary system after the declaration of independence. Both the regulatory and legal foundations of the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine and the problems that hinder the effective implementation of parliamentary functions in modern conditions are considered, in particular, political fragmentation, lack of

transparency, the influence of oligarchic groups, and the crisis of trust on the part of society.

**Keywords:** parliamentarism, rule of law, legal doctrine, foreign experience, national practice.

**Постановка проблеми.** У світовій політико-правовій думці парламентаризм розглядається як ключова демократична доктрина, що забезпечує поділ влади, верховенство права, легітимне представництво інтересів громадян, а також ефективний контроль за виконавчою владою. Тому вивчення його моделей, функціональних особливостей і еволюції в інших країнах дозволяє краще зрозуміти універсальні механізми стабільного врядування та демократичного розвитку.

Водночас для України питання становлення реального парламентаризму набуває особливого значення. З одного боку, країна декларує курс на демократизацію, інтеграцію до європейського правового простору, утвердження верховенства права. З іншого – український парламентаризм стикається з такими проблемами, як політична нестабільність, низький рівень суспільної довіри до парламенту, фрагментованість політичного спектру, порушення принципів прозорості та відповідальності.

Особливо актуальним є вивчення парламентаризму в умовах воєнного стану, коли парламент виконує критично важливу роль у підтриманні функціонування держави, ухваленні рішень безпеки, захисті прав людини та формуванні післявоєнної моделі демократичного врядування.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Серед вітчизняних вчених, які зробили найбільш помітний внесок у розроблення проблеми парламентаризму, В. Авер'янов, М. Баймуратов, О. Бандурка, А. Георгіца, В. Журавський, А. Колодій, А. Крусян, Л. Кривенко, В. Паламарчук, С. Писаренко, В. Погорілко, О. Скрипнюк, В. Тацій, М. Теплюк, Ю. Тодика, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші.

**Мета статті** – комплексне дослідження парламентаризму як політико-правової доктрини, аналіз його історичного розвитку та сучасного стану у світовій і вітчизняній практиці.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Парламентаризм є однією з ключових доктрин сучасної демократичної державності, що визначає принципи організації та функціонування представницької влади. Як форма правління, парламентаризм передбачає наявність парламенту як вищого представницького органу, що не лише формує законодавчі норми, а й контролює виконавчу владу. У різних країнах парламентаризм набув різноманітних форм, що зумовлені історичними, політичними, соціальними та правовими особливостями розвитку.

В українському контексті парламентаризм має складну історію, яка включає як елементи парламентарної традиції, так і періоди її ігнорування чи формального визнання без реального змістовного наповнення. Сьогодні розвиток ефективної парламентської доктрини в Україні є вкрай важливим у процесі демократизації, правової модернізації та утвердження принципу верховенства права.

Як зазначає О. Батанов, парламентаризм як суспільно-політичне явище є одним із найвагоміших надбань цивілізації. Парламентаризм безпосередньо пов'язаний із визнанням та реалізацією цінностей і принципів конституціоналізму та народного суверенітету, пріоритету прав людини, конституюванням інститутів представницької демократії та ідеєю верховенства парламенту в системі органів державної влади [1].

Термін "парламентаризм" (від франц. *parlementaris* – парламентська система, від *parlement* – парламент, від *parler* – говорити) у конституційному праві має декілька значень. Найпоширеніше його розуміння – це система організації державної влади, де ключовою є роль парламенту [2, с. 345].

Ю. Шемшученко підкреслює, що парламентаризм має двоїсту природу: з одного боку, як політичний режим, а з іншого – як сукупність повноважень, принципів устрою і діяльності Верховної Ради України. У рамках парламентаризму може існувати тільки демократичний політичний режим, і основою для устрою та статусу парламенту має бути верховенство волі народу. У парламентаризмі поєднуються пряме і представницьке народовладдя, а народний суверенітет реалізується через організацію і діяльність парламенту [3, с. 18].

Парламент і парламентаризм є ключовими елементами демократичної та правової держави, а також свідченням рівня розвитку громадянського суспільства. Парламент (від латинського «*parlare*» - говорити) - це «національний представницький орган держави, що виконує законодавчі функції; виборний вищий законодавчий інститут» [4, с. 42-46].

Суть парламентаризму полягає в тому, що виконавча влада, підзвітна законодавчим зборам, діє відповідно до їхньої волі, забезпечуючи узгодженість між законом і його виконанням. У свою чергу, вчений А. Георгіца пропонує широке визначення парламентаризму, яке охоплює як його сутність, так і формальні ознаки. На його думку, парламентаризм є системою організації державної влади, закріпленою в конституції та законах, де парламент, що функціонує на демократичних принципах, має юридичний статус і реальні повноваження в представницькій, законодавчій, контрольній та установчій сферах. Це забезпечує захист інтересів як більшості, так і меншості громадян через активну діяльність парламенту [5, с. 239].

Парламентаризм у розумінні українських дослідників – це визначена в Конституції та в інших законах і трансформована у практичну площину організація влади в державі та суспільстві, в якій парламент побудований на демократичних засадах, має юридичний статус і реальні повноваження представницького, законодавчого, контрольного і установчого характеру, в бюджетно - фінансовій і зовнішньополітичній сферах і своєю активною діяльністю виступає гарантом захисту інтересів як більшості, так і меншості

громадян країни [4, с. 42-46].

Традиційно парламентаризм як суспільно-політичний феномен розглядається деякими вітчизняними і зарубіжними дослідниками у кількох аспектах. Так, у вузькому сенсі парламентаризм тлумачиться як «система організації і функціонування верховної державної влади, що характеризується поділом законодавчих і виконавчих функцій за привілейованого становища парламенту», а у широкому – це «система організації державної влади, яка характеризується вагомою і значною роллю парламенту, передбаченими консти туцією можливостями його активного впливу на суспільне життя завдяки наявності демократичних функцій (законодавчої, бюджетної, установчої, контрольної), процедур та механізмів взаємодії з іншими органами державної влади тощо», а також «сукупність поглядів, ідей, спрямованих на утвердження верховної ролі парламенту в системі органів державної влади» [6].

Парламентаризм передбачає таку побудову системи політичної організації держави, в якій центральне місце займає обраний на основі загальних, прямих виборів загальнонаціональний представницький орган держави – парламент.

Рівень розвитку парламентаризму є показником культурної зрілості суспільства. У державах з нижчим рівнем розвитку ідеї парламентаризму нерідко залишаються непопулярними; у таких умовах часто спостерігається злиття парламентських інституцій із національними фронтами, союзами або правлячими партіями, що знижує їхню ефективність та незалежність.

Для того щоб парламентаризм дійсно реалізовував принцип народного суверенітету, парламент повинен відображати волю народу у прийнятті законів і перешкоджати її викривленню. Це вимагає чіткого визначення конституційно-правового статусу парламенту, встановлення його компетенції, а також забезпечення належної організації законодавчого процесу та регламентування роботи парламентських структур.

Парламентаризм сформувався як результат еволюції соціально-політичних процесів та становлення державних інститутів. Історично його витоки ведуть до середньовічного періоду, коли з'явилися перші форми народного представництва у вигляді зібрань, що обиралися або скликалися для виконання дорадчих функцій чи прийняття рішень у межах існуючої системи влади або державного устрою.

Парламентаризм – це історично зумовлений наслідок суспільно-політичного розвитку, породжений формуванням і становленням державності. Виникнення терміну «парламентаризм» пов'язано з формуванням станово-представницьких установ в Іспанії (XII ст.), в Англії (XIII ст.), у Франції (XIV ст.) [7].

Період із XVII до кінця XVIII століть характеризувався в історії кардинальними змінами в економіці та політиці і отримав назву «освіченого абсолютизму». У боротьбі за формування національних держав підсумком стало прийняття конституцій, як основного закону і базою у формуванні національних правових систем та здійснення цілого ряду суспільно-політичних реформ. Поштовхом у проведенні цих реформ стала французька революція XVIII ст. Завдяки своїй політичній значущості і особливостям історичного часу вона набула загальноєвропейського, а потім і всесвітнього значення, оскільки, як наслідок, були змінені всі головні політичні та правові інститути феодалізму. Цей період (XVIII – XIX століття) можна назвати «століттям парламентаризму». Парламент остаточно формується як державний інститут. Формування парламентаризму в країнах континентальної Європи відбувалося як під впливом політичних процесів, так і внаслідок назрілих внутрішніх факторів, наприклад, появи нового класу, який претендував на владу – буржуазії [8].

Термін «парламентаризм» з'явився у XIX столітті для опису державного устрою Великої Британії, і з часом набув універсального значення. Він розвивався як протиставлення абсолютизму і як прояв народного суверенітету.

У сучасному світі парламентаризм поширений у багатьох країнах із різними політичними режимами, правовими системами та культурними традиціями. Розглянемо окремі приклади.

*Британська модель* парламентаризму є однією з найвідоміших. Вона базується на принципі верховенства парламенту, відповідальності уряду перед законодавчим органом, а також відсутності формального поділу влади у класичному вигляді. Уряд формується партією або коаліцією, яка має більшість у Палаті громад, і прем'єр-міністр фактично очолює виконавчу владу.

*Німецька модель* характеризується раціоналізованим парламентаризмом, де передбачені численні запобіжники для уникнення політичної нестабільності, зокрема інститут конструктивного вотуму недовіри, який ускладнює зміну уряду без формування нової стабільної більшості.

*Французька модель* поєднує риси парламентаризму та президенталізму, утворюючи напівпрезидентську форму правління. Уряд відповідальний перед парламентом, але водночас президент має значні повноваження, особливо в зовнішній політиці та обороні.

*Скандинавські країни* (Швеція, Норвегія) демонструють ефективний демократичний парламентаризм із високим рівнем прозорості, політичної культури та участі громадян у процесі прийняття рішень.

Вказані моделі мають низку позитивних рис, які роблять його однією з найефективніших форм організації державної влади в демократичному суспільстві. До них можна віднести: реалізація народного суверенітету, баланс влади, прозорість та підзвітність, стабільність політичної системи, плюралізм та багатопартійність, захист прав і свобод людини тощо. Загалом парламентаризм є механізмом, який поєднує

ефективність управління з високим рівнем легітимності, сприяючи стабільності, розвитку громадянського суспільства і захисту демократичних цінностей.

При цьому, варто звернути увагу на слабкі місця західного парламентаризму, вивчаючи помилки інших. Сучасні наукові дослідження засвідчують появу негативних тенденцій у розвитку парламентаризму в демократичних країнах Заходу. Зокрема, відзначається поступове знецінення ролі парламенту, який дедалі частіше виконує функції інструменту виконавчої влади, втрачаючи статус ключового політичного інституту. Крім того, процес європейської інтеграції, зокрема у межах Європейського Союзу, призводить до зменшення впливу національних парламентів через обмеження їхніх повноважень. Це, зокрема, підтверджується положеннями Лісабонських угод, де визначено, що сфера національної безпеки залишається винятковою прерогативою держав-членів, що свідчить про обмеження законодавчих функцій парламентів на загальноєвропейському рівні.

Парламентаризм в Україні є важливим елементом демократичного ладу та державного управління. Його розвиток розпочався після здобуття незалежності у 1991 році, проте традиції представницького врядування мають глибші історичні корені – зокрема, в діяльності Центральної Ради, Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, коли будівництво національної держави перейшло у цілком реальну площину [9, с.69].

Під час радянської доби термін «парламент» використовувався для критики буржуазного ладу, і його існування суперечило радянській ідеології. Офіційно термін «парламент» був закріплений у Законі України «Про назву, структуру і кількісний склад нового парламенту України» від 3 жовтня 1993 року, а чинна Конституція України визначила його як єдиний орган законодавчої влади.

Сучасна модель парламентаризму в Україні закріплена в Конституції України 1996 року. На сьогодні (з 2014 року) Україна є парламентсько-президентською республікою за формулю правління. Верховна Рада України — єдиний орган законодавчої влади, який виконує функції прийняття законів, формування уряду, контролю за виконавчою владою, затвердження бюджету, а також міжнародної та безпекової політики.

Період незалежності України став вирішальним етапом у становленні парламентаризму, який поступово вибудовувався відповідно до загальноєвропейських стандартів і принципів. Дослідниця В.Дубас виокремлює наступні критерії: 1) легітимність законодавчого органу; 2) парламентарна незалежність; 3) баланс політичних сил в парламенті та наявність опозиції; 4) підзвітне правління [10, с. 61].

Варто зазначити, що поки що в Україні немає чітко визначеної моделі парламентаризму чи конституційної доктрини парламентаризму. Проте, до ключових особливостей українського парламентаризму можна віднести:

- Однопалатна структура парламенту;
- Пропорційна або змішана виборча система, яка зазнавала змін (зокрема, повернення до пропорційної системи із відкритими списками з 2020 року);
- Підзвітність уряду перед парламентом – Верховна Рада має право висловити недовіру Кабінету Міністрів;
- Конституційна реформа 2004 року (відновлена у 2014 році), що суттєво посилила роль парламенту й обмежила повноваження президента.

Порівнюючи український парламентаризм із досвідом інших держав, можна зазначити, що він має як унікальні риси, так і спільні риси з політичними системами пострадянського простору. В Україні діє змішана парламентсько-президентська форма правління, за якої значні повноваження розподілені між главою держави та парламентом. Така модель притаманна багатьом країнам Східної Європи, де прагнуть забезпечити рівновагу між виконавчою та законодавчою гілками влади. Водночас особливістю української системи є постійна трансформація політичного середовища, часті зміни до Конституції та періодичні політичні кризи, що створюють виклики для стабільного функціонування Верховної Ради.

В умовах воєнного стану, конституційної реформи, інтеграції до ЄС та підвищення ролі громадянського суспільства, парламентаризм в Україні набуває нового змісту. Він повинен базуватися на реальній незалежності Верховної Ради, прозорості її діяльності, професіоналізації законодавчого процесу та ефективній взаємодії з іншими гілками влади й громадянами.

Подальший розвиток українського парламентаризму є критично важливим для утвердження демократичної держави, правової системи та забезпечення стійкого європейського вектору розвитку.

**Висновки.** Таким чином, парламентаризм є однією з основних форм організації державної влади, що відіграє ключову роль у реалізації народного суверенітету. В умовах демократичного суспільства, парламентаризм виступає гарантом того, що воля народу відображається у державній політиці і законодавстві.

Парламентаризм як форма організації державної влади має глибоке історичне коріння та різноманітні моделі функціонування в різних країнах. Його витоки сягають англійського парламентаризму, що сформувався ще у XIII–XVII століттях, і який з часом став еталоном для інших держав. У сучасному світі парламентаризм поширений у багатьох країнах із різними політичними режимами, правовими системами та культурними традиціями. Україні доцільно враховувати ці моделі та інструменти, адаптуючи їх до національного правового та політичного контексту, з метою вдосконалення власної парламентської

системи та посилення демократичного врядування.

Український парламентаризм є складною і багатогранною частиною політичної системи, що розвивається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Він поєднує формальні та неформальні інститути, при цьому, як історичний досвід, так і сучасний контекст, мають значний вплив на його еволюцію.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Батанов О. Парламентаризм у системі категорій сучасного конституціоналізму. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 2. С. 36 – 42.
2. Шаповал В.М. Парламентаризм / В.М. Шаповал. Юридична енциклопедія в 6 т. "Н-П". К.: Вид-во "Юридична енциклопедія" імені М.П. Бажана, 2002. Т. 4. 720 с.
3. Шемшученко Ю. С. Теоретична засади розвитку українського парламентаризму. *Право України*. 2008. № 1. С.17—20.
4. Павлова Л.І. Теоретико-методологічні засади дослідження інституту парламентаризму. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікація*. 2008. №. 1-2. С. 42-46.
5. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії і практики. Чернівці: Рута, 1998. 484 с.
6. Журавський В. С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). Київ: Парламентське вид-во, 2002. С. 105.
7. Куян І.А. Парламентаризм як втілення народного суверенітету: проблеми теорії і практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2012. Серія ПРАВО. Випуск 19. Том 1. С. 184 – 188.
8. Бородин І. Л. Парламентаризм як історико-правова категорія. *Юридичний вісник*. 2020. 2 (55). С. 43 – 49.
9. Журавський В.С. Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02. Одеса, 2001. 398 с.
10. Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської Комісії «За демократію через право»). *Український часопис конституційного права*. 2019. № 2. С. 60–73.

#### REFERENCES:

1. Batanov, O. (2024). Parliamentaryism in the system of categories of modern constitutionalism. [Parliamentarism in the system of categories of modern constitutionalism]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 2. 36–42. [in Ukrainian].
2. Shapoval, V.M. (2002). Parliamentaryism. [Parliamentarism]. *Yurydychna entsyklopediia v 6 t. "N-P"*. T. 4. 720. [in Ukrainian].
3. Shemshuchenko, Yu.S. (2008). Theoretical foundations of the development of Ukrainian parliamentaryism. [Theoretical foundations of the development of Ukrainian parliamentaryism]. *Pravo Ukrainy*. № 1. 17-20. [in Ukrainian].
4. Pavlova, L.I. (2008). Theoretical and methodological foundations of research into the institution of parliamentaryism. [Theoretical and methodological foundations of research into the institution of parliamentaryism]. *Osvita rehionu. Politolohiia, psykholohiia, komunikatsiia*. №.1-2. 42-46. [in Ukrainian].
5. Heorhitsu, A.Z. (1998). Suchasnyi parlamentaryzm: problemy teorii i praktyky. [Modern parliamentaryism: problems of theory and practice]. 484. [in Ukrainian].
6. Zhuravskiy, V.S. (2002). Stanovlennia i rozvytok ukrainskoho parlamentaryzmu (teoretychni ta orhanizatsiino-pravovi problemy). [The formation and development of Ukrainian parliamentaryism (theoretical and organizational and legal problems)]. 105. [in Ukrainian].
7. Kuian, I.A. (2012). Parliamentaryism yak vtilennia narodnoho suverenitetu: problemy teorii i praktyky. [Parliamentarism as an embodiment of popular sovereignty: problems of theory and practice]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO. Vypusk 19. Tom 1*. 184-188. [in Ukrainian].
8. Borodin, I.L. (2020). Parliamentaryism yak istoryko-pravova katehoriia. [Parliamentarism as a historical and legal category]. *Yurydychnyi visnyk*. 2(55). 43-49. [in Ukrainian].
9. Zhuravskiy, V.S. (2001). Teoretychni ta orhanizatsiino-pravovi problemy stanovlennia i rozvytku ukrainskoho parlamentaryzmu. [Theoretical and organizational and legal problems of the formation and development of Ukrainian parliamentaryism]. *Dys. ... d-ra yuryd. nauk 12.00.01, 12.00.02*. 398. [in Ukrainian].
10. Dubas, V. (2019). Yevropeiski standarty suchasnoho parlamentaryzmu (za pozytsiiami Yevropeiskoi Komisii «За демократію через право»). [European standards of modern parliamentaryism (according to the positions of the European Commission "For Democracy through Law")]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. №2. 60–73. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.06.2025